

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการแพทย์พื้นบ้านชาวม้ง: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ภายใต้โครงการวิจัยชุดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนพื้นที่สูงในครั้งนี ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของชาวม้ง
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ
4. แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ
5. ระบบการแพทย์พื้นบ้าน

1. ประวัติความเป็นมาของชาวม้ง

ชาวม้ง (ชาวจีนเรียกคนม้งว่า “แม้ว” หรือ “เหมียว” และอีกหลายชนชาติได้เรียกชื่อชนเผ่านี้ตามชาวจีน) เล่าต่อ ๆ กันมาว่าบรรพบุรุษของพวกเขาก่อำเนิดขึ้นมาในแผ่นดินที่ปกคลุมไปด้วยน้ำแข็งและมีอากาศอันหนาวเย็น คลางคิ่นมีระยะเวลาอันยาวนานกว่ากลางวันดังที่มีการเรียกกันว่า “มีท้องฟ้าเป็นสีเหลืองและมีแผ่นดินที่มีด” (Savina 1930 : โคซ Maria Wronska – Friend , 1995 อ้างในทรงวิทย์, 2542: 1) ในประวัติศาสตร์ของจีนได้มีการกล่าวถึงชนเผ่าม้งตั้งแต่ประมาณ 2,700 ปีก่อนคริสตกาลมาแล้ว ชนเผ่านี้อาศัยอยู่ที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเหลือง (Hwang He river) ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน บรรพบุรุษของพวกเขาสัญอยู่ในที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำเหลืองและแม่น้ำเซียงเจียง (Yangtze river) ระหว่าง 220 ปีก่อนคริสตกาลถึง 220 ปี หลังคริสตกาล ชาวม้งเหล่านี้ได้อาศัยอยู่ที่อำเภอ “ลำธารห้าสาย” (Five Streams district) ซึ่งอำเภอนี้ในปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันตกของมณฑลหูหนาน (Human) ติดกับทิศตะวันออกของมณฑลกุ้ยโจว

หลังจากการขยายตัวของพวกเฮีย (Hia) ซึ่งเป็นพวกจีนโบราณ ภายหลังการต่อสู้อย่างทรหดที่ยืดเยื้อผลักดันแพ้ผลักดันชนะและการประหารผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ในที่สุดพวกม้งก็พ่ายแพ้และถูกบังคับให้ยอมรับวัฒนธรรมของจีน หลังจากนั้น ส่วนหนึ่งได้อพยพไปยังด้านทิศตะวันตกอย่างต่อเนื่องและมาถึงที่ที่พวกเขาได้อาศัยอยู่ในปัจจุบันในช่วงราชวงศ์หมิง (Ming-Qing Period : 1368-1911) แม้ว่าพวกม้งจะกระจายตัวอยู่อย่างกว้างขวางในหลายพื้นที่ แต่ใน

ปัจจุบันพวกเขายังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ วัฒนธรรม และความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์เอาไว้อย่างเหนียวแน่น โดยมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ผูกพันกับบรรพบุรุษ (The Cultural Palace of Nationalities Beijing, 1985 อ้างใน ทรงวิทย์, 2542: 1)

ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ชนชาติม้งเป็นชนชาติที่มีประชากรมากชนชาติหนึ่ง โดยคาดว่าจะมีประชากรไม่น้อยกว่า 7.4 ล้านคน โดยเฉพาะที่มณฑลกุ้ยโจว (Guizhou) ที่คาดว่าจะมีชาวม้งถึง 4.34 ล้านคน (Hu Zejia, 1982) นอกจากนี้ยังมีชาวม้งอาศัยอยู่ที่หูหนาน (Hunan) ประมาณ 760,000 คน ในยูนนาน (Yunnan) ประมาณ 750,000 คน ในเสฉวน (Sichuan) ประมาณ 350,000 คน กวางสี (Guangxi) ประมาณ 410,000 คน และกวางตุ้งหูเป่ย์ (Guangdong Hubei) ประมาณ 180,000 คน นอกจากนี้ยังมีชาวม้งบางกลุ่มอาศัยอยู่ลึกเข้าไปในมองโกเลีย จีนเจียงและปักกิ่งในสมัยราชวงศ์สุดท้ายของจีน คือ ราชวงศ์ Qing (1644-1911) ซึ่งเป็นราชวงศ์ของพวกแมนจู (Manchus) ได้ใช้นโยบายกดขี่พวกม้ง พวกม้งเหล่านี้จึงได้ต่อสู้ ขัดขืนและเป็นกบฏ ดังนั้นในช่วงต้นศตวรรษ 19 ด้วยนโยบายการกดขี่และแรงกดดันจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้ชาวม้งบางส่วนอพยพลงใต้เข้ามาในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SouthEast Asia) โดยเข้ามาในแถบภูเขาทางภาคเหนือของเวียดนาม ลาว ไทยและเมียนมาร์ (เสถียร, 2547: 13)

หลังสงครามเวียดนามและการถอนทหารของสหรัฐอเมริกาในอินโดจีนในปีค.ศ. 1975 ชาวม้งจำนวนมากได้อพยพลี้ภัยสงครามเข้ามาอยู่ในศูนย์อพยพในประเทศไทย ก่อนที่จะอพยพไปอยู่ในประเทศที่ 3 หรือถูกส่งกลับภูมิลำเนาเดิม ปัจจุบันมีชาวม้งไม่น้อยกว่า 140,000 คนอพยพไปอยู่สหรัฐอเมริกาและประมาณ 20,000 คนลี้ภัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ส่วนในประเทศออสเตรเลียมีชาวม้งลี้ภัยจำนวน 1,800 คน ในแคนาดาประมาณ 800 คน และในประเทศนิวซีแลนด์อีก 500 คน นอกจากนี้ยังมีชาวม้งบางส่วนกระจายไปอาศัยอยู่ในประเทศเยอรมัน ญี่ปุ่นและอาเจนตินา อีกประเทศละประมาณ 200-300 คน (ทรงวิทย์, 2540 อ้างใน ทรงวิทย์, 2542: 1)

สำหรับในประเทศไทยนั้นชนเผ่าม้งได้กระจายตัวเข้ามาครั้งแรกเมื่อประมาณปี ค.ศ. 1889 โดยเข้ามาจากด้านสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวทางอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และอำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน จากการสำรวจพบว่าปัจจุบันนี้มีประชากรชาวม้งจำนวน 124,211 คน โดยกระจายตัวอยู่ใน 12 จังหวัดทางภาคเหนือ คือ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง ตาก เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร พิษณุโลก สุโขทัย และ 1 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดเลย (สถาบันวิจัยชาวเขา, 2541 อ้างใน เสถียร, 2547: 13) โดยจังหวัดที่มีชาวม้งอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก คือ เชียงใหม่ เชียงราย น่าน ตากและเพชรบูรณ์

โครงสร้างทางสังคมของม้ง

ปัจจุบันชาวม้งในประเทศไทยแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ ม้งน้ำเงินหรือม้งเขียว (ม้งจั่ว) และม้งขาว (ม้งเต๋อ) โดยจำแนกตามลักษณะเสื้อผ้าและการแต่งกาย และสำเนียงภาษาพูดที่แตกต่างกันออกไปบ้างแต่ไม่มากนัก นอกจากนี้ ชาวม้งยังมีการแบ่งกลุ่มหรือจัดองค์กรทางสังคมเป็นแซ่สกุลแบบเดียวกับชาวจีน ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า แซ่สกุลของชาวม้งนี้มีความสำคัญมากกว่าการแบ่งกลุ่มเป็นม้งน้ำเงินหรือม้งขาว เพราะแซ่สกุลเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นม้งน้ำเงินหรือม้งขาวถือว่าเป็นญาติพี่น้องกันและแต่งงานกันไม่ได้ ชาวม้งเล่าว่าในอดีตนั้น พวกเขาไม่มีการแบ่งกลุ่มเป็นม้งน้ำเงินหรือม้งขาว แต่เนื่องจากการสู้รบกับชาวจีนอยู่บ่อยครั้งแต่ชาวม้งมีจำนวนน้อยกว่า จึงไม่สามารถต่อสู้กับชาวจีนได้ ดังนั้น พวกม้งที่อยู่ใกล้กับชาวจีนจึงต้องแต่งกายคล้ายกับชาวจีน เพื่อให้ชาวจีนเข้าใจว่าเป็นพวกเดียวกันจึงจะไม่ถูกฆ่า กลุ่มนี้ในปัจจุบันคือ ม้งขาวนั่นเอง (ทรงวิทย์, 2540 อ้างในทรงวิทย์, 2542: 2)

ลักษณะการแต่งกายของชาวม้งในประเทศไทย

1) ม้งน้ำเงิน

ผู้ชาย : ผู้ชายม้งน้ำเงินใส่กางเกงสีดำขายาวถึงข้อเท้าและมีเป่าขานถึงประมาณน่อง ปลายกางเกงมีลวดลายปักเป็นรูปก้นหอยหลากสีมีทั้งสีแดง น้ำเงิน ฟ้าย ส้ม เขียว และสีบานเย็นสลับกันไปตลอดปลายขอบกางเกง ผู้ชายม้งน้ำเงินสวมเสื้อสีดำหรือน้ำเงินแขนยาว เอวสั้นประมาณครึ่งเอว ชายเสื้อบริเวณเอว จะปักเป็นรูปก้นหอยและดอกหลากสีสรรแซมเดียวกับปลายกางเกงและประดับด้วยเหรียญพริ้งค์ขนาดเล็ก ราคาตั้งแต่ 5-25 เซนต์ เพื่อให้สวยงามและบ่งบอกถึงฐานะของผู้เป็นเจ้าของ กระดุมเสื้อทำด้วยผ้าหรือเหรียญขนาดเล็ก โดยกระดุมนี้จะติดบริเวณราวต้นแขนซ้าย ผ้าบริเวณหน้าอกปักเป็นรูปก้นหอยและลายดอกหลากสี ทั้งสีแดง น้ำเงิน ฟ้าย ส้ม เขียว ขาว และสีบานเย็น เสื้อผ้าผู้ชายไม่มีคอปกเสื้อ ปลายแขนเสื้ออาจจะมีลายปักรูปก้นหอยเช่นเดียวกัน เสื้อผ้าชุดนี้ถือว่าเป็นเสื้อผ้าชุดสำคัญและมีค่าสำหรับผู้ชาย ปกติจะมีเฉพาะในชายหนุ่มเท่านั้น โดยผู้เป็นแม่และพี่สาว น้องจะเป็นผู้เย็บให้ ชายหนุ่มจะมีชุดลักษณะดังกล่าวคนละ 1-2 ชุดเท่านั้น พวกเขาจะสวมใส่ชุดนี้ปีละไม่กี่ครั้งเท่านั้น โดยใส่ในงานรื่นเริงปีใหม่และพิธีกรรม เช่น พิธีแต่งงานและพิธีศพ เป็นต้น

ผู้หญิง : ลักษณะเด่นของผู้หญิงม้งน้ำเงินคือ ใส่กระโปรงจีบถึงประมาณหัวเข่ามีลายดอกและก้นหอยปักด้วยมือหลากสี โคนเฉพาะสีแดง น้ำเงิน ฟ้าย ขาว เขียว ส้ม และสีบานเย็น ผู้หญิงม้งน้ำเงินจะมีผ้าสีดำ (เสว) หรือสีน้ำเงิน หรือสีฟ้าปิดด้านหน้าตั้งแต่เอวถึงประมาณน่อง อีกด้านหนึ่ง

ของผ้าจะต่อเป็นผ้าพันเอวสีแดงดำ หรือน้ำเงิน ผู้หญิงมักจะสวมเสื้อสีดำ น้ำเงินหรือฟ้า มีลายปักดอกหลากสีสรรบริเวณหน้าอกและชายผ้ารอบเอว ปกคอเสื้อคล้ายแบบทหารเรือมีความกว้างยาวประมาณ 1 คืบ ปักลายกันหอยและดอกสีแดง น้ำเงิน เขียว ฟ้า ขาว ส้ม และบานเย็นทั้งด้านในและด้านนอก

2) มั่งขาว

ทั้งผู้ชายและผู้หญิงมักจะสวมกางเกงขาก๊วยสีดำ ฟ้า หรือน้ำเงิน เป้าไม่ยานเหมือนมั่งน้ำเงินและสวมเสื้อแบบชาวจีน สำหรับกางเกงผู้หญิงและจะมีผ้าสีฟ้าหรือน้ำเงิน (เสว้) ความยาวตั้งแต่ประมาณเอวถึงประมาณครึ่งน่องปิดทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านหนึ่งของผ้านี้ (เสว้) จะต่อเป็นผ้าพันเอวอีกทีหนึ่ง สำหรับผู้หญิงมั่งขาวแล้ว เมื่อมีพิธีกรรมที่สำคัญของหมู่บ้านหรือพิธีกรรมในเครือญาติ เช่น พิธีฉลองปีใหม่ของหมู่บ้าน หรือพิธีแต่งงานของญาติพี่น้อง เป็นต้น พวกเธอจะใส่กระโปรงจีบสีขาวที่ทำจากผ้าใยกล้วยงไม่มีลายปัก ด้วยเหตุที่ผู้หญิงมั่งกลุ่มนี้ใส่กระโปรงสีขาวในโอกาสที่มีพิธีกรรมสำคัญของชุมชนนี้เอง พวกเขายังได้ชื่อว่า “มั่งขาว”

การตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย

การตั้งถิ่นฐานหรือหมู่บ้านของชาวมั่งมักจะอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยที่มีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูง ซึ่งอาจเป็นผลเนื่องมาจาก ระบบนิเวศดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับถิ่นฐานเดิมที่ชาวมั่งได้อาศัยอยู่มาก่อนทั้งในประเทศจีนและเส้นทางการอพยพ และอีกประการหนึ่งคือระบบการผลิตและพันธุ์พืชที่ปลูกที่ค่อนข้างระบบนิเวศที่เหมาะสม สำหรับบริบททางกายภาพในการตั้งถิ่นฐานของชาวมั่งนั้น ส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในระดับความสูงเหนือน้ำทะเลมากกว่า 1,400 เมตรขึ้นไป เป็นพื้นที่ที่อยู่บนพื้นฐานเศรษฐกิจแบบปลูกฝิ่นเข้มข้นและเป็นพื้นที่ในเขตป่าดิบเขาในระดับสูง ซึ่งการตั้งบ้านเรือนบนยอดเขาสูงประมาณ 3,000 – 5,000 ฟุตจากระดับน้ำทะเลเป็นผลมาจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีการปลูกฝิ่นเป็นพืชเศรษฐกิจและเหตุผลเพื่อการป้องกันตนเองและความจำเป็นทางเศรษฐกิจ (ซูพินิจ, 2527: 8)

อีกเหตุผลหนึ่งคือเป็นความเคยชินมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ในสมัยนั้นการตั้งบ้านเรือนจะต้องคำนึงถึงหลักการทางยุทธศาสตร์ด้วย กล่าวคือ การตั้งบ้านเรือนในที่สูงและมีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์นั้นยากที่ข้าศึกจะรุกรานได้ง่าย ๆ และนอกจากนั้นยังทำให้เห็นการเข้ามาของข้าศึกตั้งแต่ระยะไกลอีกด้วย จากเหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ชาวมั่งนิยมตั้งถิ่นฐานอยู่บนภูเขา แต่ก็ไม่ปรากฏชัดเจนว่าเป็นเหตุผลใด แต่อาจจะเป็นไปได้ว่าทุก ๆ เหตุผลรวมกันเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวมั่งต้องตั้งถิ่นฐานอยู่บนภูเขาสูง การแสวงหาที่ตั้งหมู่บ้านเป็นหน้าที่ของผู้นำแซ่สกุลที่มีในชุมชนนั้น ๆ โดยที่ตั้งหมู่บ้านจะต้องเหมาะสมตามความเชื่อของพวกเขา คือ มีภูเขาล้อมรอบโดนเฉพาะทาง

ด้านหน้าของหมู่บ้านต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ไม่มีภูเขาคั่นขวางกั้น ส่วนด้านหลังของหมู่บ้านเป็นทิศตะวันออก ซึ่งจะต้องเป็นภูเขาสูงและมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์เพียงพอสำหรับบริโภค นอกจากนี้ การตั้งหมู่บ้านใหม่ต้องขออนุญาตเจ้าที่คือเจ้าป่า และเจ้าเขา ซึ่งชาวม้งมีความเชื่อว่าผืนแผ่นดินแต่ละแห่งมีเจ้าที่คอยดูแลปกป้องรักษาอยู่ จึงต้องขออนุญาตก่อนถ้าเจ้าที่ไม่อนุญาตก็ต้องแสวงหาที่ตั้งหมู่บ้านใหม่

ลักษณะการสร้างบ้านของชาวม้งจะสร้างบ้านคร่อมดิน ในอดีตบ้านส่วนใหญ่จะมุงด้วยไม้เป็นเกล็ด และฟากก็ทำด้วยไม้เช่นเดียวกันปัจจุบันเมื่อไม้ลดน้อยลงจึงมุงหลังคาด้วยหญ้าคา คนที่มีฐานะทางการเงินดีจะมุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้องลอน ปกติบ้านชาวม้งจะไม่มีหน้าต่าง ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนเดิมนี้อาศัยอยู่ในที่ที่มีอากาศหนาวเย็นมาก่อน ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีหน้าต่าง อย่างไรก็ตามสำหรับในประเทศไทยการสร้างบ้านของชาวม้งในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปมากโดยเฉพาะหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ชุมชนเมือง ภายในตัวบ้านนั้นในอดีตมีลักษณะคล้าย ๆ กันคือเมื่อเดินเข้าทางประตูใหญ่ เข้าไปภายในตัวบ้านเตาไฟเล็กจะตั้งอยู่ทางด้านขวามือใกล้ ๆ กับประตูใหญ่กับเตาไฟเล็กทางด้านขวามือเป็นห้องรับแขก ถัดจากห้องรับแขกไปด้านเหนือจะเป็นที่ตั้งครกกระเดื่อง ด้านซ้ายมือของเตาไฟเล็กระหว่างเสากลางและประตูใหญ่จะเป็นห้องนอนของสมาชิกทุกคนในบ้าน โดยมีห้องนอนตามแต่จำนวนสมาชิกของครอบครัวนั้น ด้านเหนือของห้องนอนจะเป็นที่ตั้งเตาไฟใหญ่ บริเวณใจกลางบ้านทางด้านเหนือจะเป็นโต๊ะอาหาร หิ้งผีบรรพบุรุษ และหิ้งผีเลี้ยงของหมอบี (เฉพาะครอบครัวที่มีหมอบีเท่านั้น) จะตั้งอยู่ติดกับฝาทางด้านเหนือและตรงข้ามประตูใหญ่ บางแซ่สกุลจะมีประตูเล็กติดกับเตาไฟใหญ่ในขณะที่บางแซ่สกุลจะไม่มีประตูเล็ก สำหรับยุงฉางที่เก็บข้าวและข้าวโพดบางบ้านจะสร้างเอาไว้นั่ง ๆ ครกกระเดื่องทางด้านเหนือของห้องรับแขก แต่บางบ้านจะสร้างไว้แยกต่างหากโดยจะสร้างเอาไว้นั่ง ๆ บริเวณบ้าน ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยนั้นโดยทั่ว ๆ ไปแล้วหากผู้นำแซ่สกุลตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ จุดใดแล้วญาติพี่น้องก็จะมาตั้งบ้านอยู่ใกล้ ๆ โดยรอบทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และสะดวกในการประกอบพิธีกรรมของกลุ่มเครือญาติ

ภาษา

นักภาษาศาสตร์ในสมัยก่อนส่วนใหญ่นิยมจัดภาษาแม่ว (ม้ง) ไว้ในตระกูลเดียวกับภาษาจีน (Semitic) หรือไม่กี่จัดไว้ในตระกูลจีนทิเบต (Sino-Tibetan) เพราะเห็นว่าชาวม้งและเมี่ยนซึ่งเป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งมีวัฒนธรรมคล้ายชาวจีน ต่อมาในช่วงประมาณ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา นักภาษาศาสตร์เห็นว่าชาวม้งและเมี่ยนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวจีนในแง่การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมเท่านั้นซึ่งไม่ได้หมายความว่าชนทั้ง 2 กลุ่มนี้จะมีบรรพบุรุษเป็นกลุ่มเดียวกันกับชาวจีน

ปัจจุบันนักภาษาศาสตร์ จึงได้แยกกลุ่มภาษาม้งและเมี่ยนเอาไว้เป็นอีกกลุ่มภาษาหนึ่ง แยกออกจากภาษาอื่น ๆ

ภาษาม้งถือว่าเป็นภาษาคำโดด (Isolating Language) และเป็นภาษาที่มีเสียงก้อง มีคำศัพท์จำนวนมากที่นำมาจากภาษาจีนและชนชาติอื่น ๆ ที่ชาวม้งมีความสัมพันธ์ด้วย เช่น ไทย ลาว เวียดนาม เป็นต้น แม้ว่าชาวม้งจะมีหลายย่อยหลายกลุ่ม โดยเฉพาะในจีนและเวียดนาม แต่ในด้านภาษาที่ใช้สื่อสารกันนั้น ชาวม้งสามารถติดต่อสื่อสารกันได้หรือพูดเข้าใจกันได้ สำหรับในประเทศไทยซึ่งมีชาวม้งเพียง 2 กลุ่มใหญ่ คือ ม้งน้ำเงินและม้งขาวเท่านั้น กล่าวได้ว่าในด้านของภาษาแล้วมีความแตกต่างกันเพียงด้านการออกเสียงและคำศัพท์บางคำเท่านั้น ดังนั้นชาวม้งทั้ง 2 กลุ่มนี้จึงสามารถใช้ภาษาในการติดต่อสื่อสารกันได้ ภาษาของชาวม้งที่ใช้อยู่ในประเทศไทยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ภาษาถิ่น (Dialects) คือภาษาที่ใช้โดยม้งขาวและม้งน้ำเงิน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วภาษาถิ่นทั้งสองไม่ได้มีความแตกต่างกันจนเป็นอุปสรรคในการติดต่อระหว่างกันของชาวม้งทั้ง 2 กลุ่ม ภาษาถิ่นทั้งสองมีระบบเสียงและ โครงสร้างไวยากรณ์ที่เหมือนกัน ความแตกต่างอยู่ที่ภาษาม้งขาวมีเสียงพยัญชนะมากกว่าภาษาม้งน้ำเงินอยู่ 4 เสียง โดยภาษาม้งขาวมีเสียงพยัญชนะ 58 เสียง ภาษาม้งน้ำเงินมี 54 เสียง ในจำนวนเสียงพยัญชนะ 58 เสียง ภาษาม้งขาวมีพยัญชนะที่มีเสียงตรงกันกับภาษาม้งน้ำเงินอยู่ 51 เสียง และมีพยัญชนะที่ไม่ปรากฏอยู่ในภาษาม้งน้ำเงินอยู่ 7 เสียง ในขณะที่เสียงพยัญชนะในภาษาม้งน้ำเงินที่ไม่ปรากฏอยู่ในภาษาม้งขาวมี 3 เสียง และเสียงสระในภาษาถิ่นมี 13 เสียง มีเสียงสระที่แตกต่างกัน 3 เสียงคือเสียงสระ “ฮือ ออ เอ็ง” ในภาษาม้งขาวเป็นเสียงสระ “อา อัง เอ็ง” ในภาษาม้งน้ำเงินตามลำดับ

ความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบเครือญาติของชาวม้ง

สังคมของชาวม้งเป็นสังคมที่ยึดจารีตประเพณีที่มีความเชื่อมโยงของระบบเครือญาติและ เป็นความสัมพันธ์ที่มีสถานภาพ และบทบาทในการควบคุมไม่ให้ชาวม้งมีความประพฤติเบี่ยงเบนไปจากปทัสถาน และจารีตดั้งเดิมที่ยึดถืออย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ชาวม้งมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่สืบทอดสายตระกูลจากทางฝ่ายบิดา (Patrilineal Descent) กอปรกับวิถีคิดการกำเนิดผู้หญิงผู้ชายของชาวม้งที่ผู้หญิงเป็นสมบัติของผู้ชาย (เสถียร, 2544: 37 อ้างในเสถียร, 2547: 15) จึงทำให้สถานภาพทางสังคมของผู้ชายม้งสูงกว่าผู้หญิง บทบาทการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ให้ผู้ชายเป็นใหญ่ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวม้งแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

ประการแรก “ตัวผู้เซ่ง” หมายถึง คนแซ่เดียวกัน ชาวม้งถือว่าผู้ที่มีแซ่สกุลเดียวกันกับกลุ่มตนเองเป็นพี่น้องกัน ซึ่งประมาณว่า ในประเทศไทยมีคนแซ่สกุลของชาวม้งทั้งหมด 16 แซ่ ที่พบมาก เช่น แซ่ลี แซ่ย่าง แซ่จาง แซ่ว่าง แซ่หาง แซ่มัว แซ่เฮ้อ แซ่ท้อ แซ่หวือ แซ่กือ แซ่ไซ้ง ฯลฯ

ซึ่งมีทั้งที่มีแซ่ก๊อที่เขียนรายชื่อจะถือว่ามีแซ่ก๊อที่อยู่จังหวัดตากเป็นพี่น้องกัน ถึงแม้ว่าไม่ใช่ญาติกันโดยตรงเพราะอยู่ในกลุ่มแซ่เดียวกัน และการถือแซ่ดังกล่าวยังเป็นการกำหนดไม่ให้มีชายหญิงที่มีแซ่เดียวกันแต่งงานกัน

ประการสอง “ก๊อดี” หมายถึงกลุ่มที่มีแซ่สกุลเดียวกันและเป็นญาติพี่น้องกัน ถือว่าเป็นความสัมพันธ์อีกระดับหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกันมากกว่าระดับคนแซ่เดียวกัน ความสัมพันธ์ระดับก๊อดีสามารถปรึกษาหารือให้คำแนะนำซึ่งกันและกันได้ แต่ในระดับก๊อดีนี้บางกลุ่มถึงแม้จะมีแซ่เดียวกันแต่ก็อาจจะทำพิธีกรรมบางอย่างร่วมกันไม่ได้เพราะนับถือผีบรรพบุรุษไม่เหมือนกัน

ประการที่สาม “ตัวคู่กลิ้ง” หมายถึง กลุ่มที่ความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่ใกล้ชิดกันมากที่สุด เพราะนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกัน และเป็นการนับถือญาติกันที่เป็นความสัมพันธ์ที่เข้มข้นให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างเต็มที่และจริงใจ เช่น ให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ แรงงาน หรือการหยิบยืมทรัพย์สินต่าง ๆ รวมทั้งการช่วยเหลือเมื่อมีการประกอบพิธีกรรมและถือว่าเป็นผู้ที่นับถือผีบรรพบุรุษเดียวกันสามารถที่จะตายและจัดงานศพในบ้านของกันและกันได้

สังคมม้งเป็นสังคมที่สืบเชื้อสายทางฝ่ายชาย การสืบเชื้อสายที่แสดงความเป็นเครือญาติในสายตระกูล (lineage) เดียวกันนี้จะมีขอบเขตไปถึงห้าชั่วอายุคน คือนับตั้งแต่รุ่นลูก (เมหะยะ) รุ่นพ่อแม่ (ตลี-เหนียะ) รุ่นปู่ย่า (เหยอร์-ป้อย) รุ่นทวด (กั้ง) และรุ่นพ่อแม่ของทวด (ซั่ว) ดังนั้นในระหว่างชาวม้งด้วยกันสามารถสืบสาวไปได้ว่าสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากห้ารุ่นดังกล่าว

จากความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติทำให้ชาวม้งให้ความสำคัญกับผู้อาวุโสหรือกลุ่มผู้นำเครือญาติในการตัดสินใจเรื่องสำคัญ ๆ รวมทั้งการกำหนดสถานภาพทางสังคมในชุมชนที่จะพิทักษ์สิทธิและการเจรจาต่อรองเชิงอำนาจกับแซ่ตระกูลอื่น ๆ ในชุมชน ตลอดจนถึงการติดต่อสมาคมกับบุคคลภายนอก รวมทั้งรัฐ และยังเป็นสิ่งกำหนดสิทธิของสมาชิกที่จะสามารถเข้าร่วมพิธีกรรมสำคัญของครอบครัวที่จะอำนวยความสะดวกในการคุ้มครองหรือให้ความมั่นคง เช่น พิธีผู้ชู (รัลนา , 2538 อ้างใน เสถียร ฉันทะ, 2547: 16) นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนม้งยังขึ้นอยู่กับผู้นำตามจารีตประเพณี เช่น หมอผี หมอยา หมอตำแย ที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือที่จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและช่วยรักษาพยาบาลเมื่อยามเจ็บป่วย

การจัดระเบียบทางสังคมของชาวม้ง เป็นการจัดระเบียบที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของความเป็นเครือญาติ โดยเริ่มตั้งแต่ครอบครัว ครัวเรือน สายตระกูลจนถึงแซ่ตระกูล โดยมีความสัมพันธ์ทางการแต่งงานเป็นเครื่องเชื่อมโยงแซ่ตระกูลต่าง ๆ ดังนั้นสังคมชาวม้งจึงเป็นสังคมที่ค่อนข้างจะมีเอกภาพสูงและมีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

ความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีในวิถีชีวิตของชาวม้ง

โดยทั่วไปชาวม้งมีความเชื่อหรือศาสนาแบบนับถือผี (Animism) ผสมกับการบูชาบรรพบุรุษ (Ancestor worship) สารสำคัญของความเชื่อดังกล่าวได้แก่ ความเชื่อในเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural) อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าชาวม้งมองปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ว่าอยู่ภายใต้การบงการของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งสิ้น แต่หมายความว่าความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติยังคงมีความสำคัญอยู่ในวัฒนธรรมและสังคมชาวม้ง

หากมองถึงความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติซึ่งต้องทำความเข้าใจคือระบบโครงสร้างทางจักรวาลวิทยา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของระบบความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางเครือญาติตลอดจนวิถีชีวิตของชาวม้งตั้งแต่เกิดไปจนถึงตาย แล้วชาวม้งมีความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญคือ ความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณและการบูชาผีบรรพบุรุษ ซึ่งอาจจะถือได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ของโครงสร้างทางจักรวาลวิทยาที่ชาวม้งมองถือว่า มีอำนาจต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวซึ่งลักษณะ โครงสร้างดังกล่าว มีการจัดระบบไว้ดังนี้²

1) ผีระดับเทวดา หรือ เทวดา ที่สำคัญคือ ไช่ว หรือ เฮฮ่อไช่ว ซึ่งจัดได้ว่าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ดูแลโลกทั้งหมด และผู้ว่าดะเต่ง ซึ่งเป็นผู้ขออนุญาตให้คนมาเกิด ตัดสินชีวิตคน และกำหนดอายุคนเปรียบเสมือนพญามัจจุราช ผีทั้งสองมีลักษณะเด่นและชัดเจนมากส่วนผีอื่น ๆ ในระดับเดียวกันมีลักษณะคลุมเครือ เช่น หยั่งฮเลहांฮ เป็นผู้ดูแลให้มนุษย์ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดไว้ ถือเซ่งถือดี หรือ เซ่งเต้ เซ่งเซอ เป็นผีเจ้าที่เจ้าทาง ฮังไต้ เป็นกษัตริย์ผู้คอยดูแลปกครองมนุษย์ เจ็งฮือ เป็นผู้รู้กฎระเบียบ จาริตประเพณี ข้อกฎหมายต่าง ๆ กะฮึง เป็นผีฟ้า ผู้หญิงผู้ให้ลูกแก่สามีภรรยาที่ต้องการและร้องขอลูก

เน้ง จัดเป็นผีฝ่ายที่ต้องต่อสู้กับผีร้าย มีบทบาทสำคัญในการรักษาคนเจ็บป่วยที่เกี่ยวข้องเรื่องขวัญ วิญญาณ แบ่งได้เป็น 2 พวกใหญ่ ๆ คือ เน้งเทื่อ เป็นผีที่เข้าร่างทรงมนุษย์ กับอีกพวกหนึ่งคือ เน้งเกอะ เป็นผีที่เรียนท่องคำคาถาอา

คำ จัดเป็นผีเรือนทั่ว ๆ ไป ซึ่งอาจจะให้ได้ทั้งคุณและโทษ แบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือประการแรก คือ “ผีเรือน” เรียกว่า ค้าโหวเจ้ หรือ ค้าว่า ค้าเจ ประกอบด้วยผีที่สำคัญดังนี้

1.1 ผีประตู่ เรียกว่า ค้าขงขงตริง ผีประตู่ผู้ปกป้องรักษาทั้งคนและสัตว์ในครัวเรือนให้สมบูรณ์แข็งแรงและแพร่ลูกหลาน ผีประตู่อีกชนิดหนึ่งเรียกว่า ค้าตริงฮ หรือ ค้าขอตริง

² ชูพินิจ เกษมณี. 2527. คู่มือปฏิบัติงานกับชาวเขาเผ่าม้ง. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยชาวเขา. หน้า 22-26.

เป็นผีประตู่ห้องนอน ในบ้านแต่ละหลังอาจมี 2-3 ครอบครัว เมื่อมีสมาชิกครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเจ็บป่วยและผู้ระบุน่าจะต้องเลี้ยงผีของประตู่ครอบครัวนั้น ก็จะต้องมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขึ้นที่ประตู่ห้องนอนของครอบครัวนั้น

1.2 ผีเสา เรียกว่า คู้ด้า มักจะเป็นตรงบริเวณหน้าห้องนอนของผู้อาวุโสในบ้านที่จะตั้งเป็นเสากลางบ้าน และเป็นที่สิงสถิตย์อยู่ของคู้ด้า³

1.3 ผีเตาไฟใหญ่ เรียกว่า ค้าขอต่อ ชาวม้งถือว่าเตาไฟใหญ่มีบุญคุณต่อชีวิต เป็นที่เลี้ยงชีวิตจนเติบโตใหญ่ขึ้นมาได้⁴

1.4 ผีเตาไฟเล็ก เรียกว่า ค้าขอจู้ เป็นผู้ให้ความอบอุ่นแก่คนในบ้านทำให้ผู้อาศัยมีความสุข⁵

1.5 ลีเกะ เป็นผีที่ชาวม้งไปขอชาวจีนมาเลี้ยง ลีเกะ ช่วยให้ทำมาหากินเจริญลูกหลานเพิ่มพูน สัตว์เลี้ยงและพืชผลเจริญงอกงาม ค้าขายดีมีเงินทอง ลีเกะจะมีกระดาสีเหลืองสีขาวแผ่นขนาดเท่าฝ่ามือหรือใหญ่กว่าเล็กน้อยปิดตรงบริเวณข้างฝาบ้าน⁶

1.6 ผีบรรพบุรุษ เรียกว่า ป้อกั้งเหย่อฮลิ พ่อแม่ ปู่ย่า หรือบรรพบุรุษในสายผู้ชายที่ล่วงลับไปแล้วจะเป็นส่วนหนึ่งของผีเรือนด้วย ซึ่งอาจจะสิงสถิตย์ที่คานซึ่งพาดระหว่างเสาห้องนอนที่อยู่ชิดประตูหน้ากับเสาผนังตรงกันข้ามหรือด้านหนึ่งผี และเป็นคานที่ไขว้งพาดชั้นลอยเหนือหัวหรืออาจจะอยู่ที่ส่วนปลายของเสา

2) ผีทั่วไป ผีจำพวกนี้จะสิงสถิตย์อยู่ทั่วไป เช่น ผีถ้ำ ผีน้ำ ผีจอมปลวก ผีต้นไม้ เป็นต้น และยังมีผีเรือน ซึ่งถูกจัดว่าเป็นพวกอโคจรหรือผีโหลย คนที่เสียชีวิตโดยไม่มีญาติพี่น้องทำพิธีศพให้หรือตายในแบบผีไม่มีญาติ ขาดการทำพิธีทางจิตวิญญาณ วิญญาณก็จะล่องลอยไปเรื่อย ๆ ไม่สามารถไปเกิดใหม่ได้ นอกจากนี้ยังมีผีชื่อ หย่งฮั หรือ ค้าชื่อหย่งฮั ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผีที่มาเอาชีวิตมนุษย์โดยการทำให้ขวัญออกจากร่างกายไป

เสถียร(2547: 17) ได้กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องผีของชาวม้งไว้ว่า ด้วยความเชื่อเรื่องผีในมโนทัศน์ ชาวม้งจึงมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเซ่นไหว้ และเชื่อมโยงอำนาจระหว่างมนุษย์

³ เสถียร ฉันทะ. 2547. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวัฒนธรรมการบริโภคและการแพทย์ พื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง : มิติทางสังคม วัฒนธรรมของการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เชียงราย : โรงพยาบาลเวียงแก่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงราย. หน้า 17.

⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 17.

⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 17.

⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 17.

กับอำนาจเหนือธรรมชาติที่จะช่วยให้มีความมั่นคงทางจิตใจในการดำเนินชีวิต และเมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วยนอกจากนี้ยังเชื่อมโยงไปถึงวิธีคิดที่มีต่อการจัดการทรัพยากรทั้งในระบบการผลิต เช่น การเช่นไหว้ผีไร่ข้าวเพื่อให้อำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าวได้ช่วยให้ได้รับผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์และการจัดการป่า เช่น ดงเชิงป่าช้า และป่าต้นน้ำ เป็นต้น

สำหรับการประกอบพิธีกรรมของชาวม้งนั้นมักจะเป็นการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผีเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลหรืองานประเพณีประจำตามวัฏจักรของเวลาที่หมุนเวียนมาครบกำหนด ซึ่งหากจะแบ่งประเพณีที่สำคัญของชาวม้งนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ระดับคือ ประเพณีระดับเครือญาติหรือครอบครัว และประเพณีระดับชุมชนมีดังนี้

ประเพณีระดับครอบครัวและเครือญาติ จะเป็นประเพณีที่ครอบครัวจะเป็นผู้ดำเนินการเมื่อมีสมาชิกในครอบครัวเกิดขึ้นหรือล้มตายจากไป นั่นคือ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ประเพณีเกี่ยวกับการตาย และประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน โดยประเพณีเกี่ยวกับการเกิดนั้นจะเป็นการทำพิธีกรรมให้กับแม่ที่คลอดและลูกที่คลอดออกมาแล้วมีชีวิตรอด หัวหน้าครัวเรือนแต่ละครอบครัวก็จะประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญ ผูกข้อมือ และตั้งชื่อให้กับเด็กทารก ผู้เฒ่าผู้แก่และเครือญาติก็จะมาช่วยกันเรียกขวัญ

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อนุวัฒน์ วัฒนพิชญกุล(2548) *วัฒนธรรมการเยียวยารักษาโรค ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ชุดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ 4* ศึกษาเรื่องวัฒนธรรมการเยียวยารักษาโรคของหมอพื้นบ้านอีสาน หมอพื้นบ้านอีสานมีวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับตนเอง ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านโดยใช้สมุนไพรในการรักษาโรค ผู้ป่วยที่เป็นหมอพื้นบ้านมีวัฒนธรรมการเรียนรู้ และแรงจูงใจอย่างไรในการเข้ามาเป็นหมอพื้นบ้านที่ไม่แตกต่างซึ่งสามารถจัดแบบแผนวัฒนธรรมการเรียนรู้ของหมอพื้นบ้านดังนี้

- 1) เรียนรู้จากการติดสอยห้อยตามพ่อ
- 2) เรียนรู้จากแรงบันดาลใจเมื่อคนในครอบครัวเจ็บป่วย
- 3) เรียนรู้เพราะเห็นผลจากการรักษาของหมอพื้นบ้าน
- 4) เรียนรู้จากครูหมอหรือสถาบันการสอนแพทย์แผนไทยหรือหน่วยงานราชการต่างๆ
- 5) เรียนรู้จากครูหมอ/แหล่งความรู้หลายแหล่งประกอบกัน

ส่วนวัฒนธรรมการสืบทอดความรู้ของหมอพื้นบ้าน มีรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ของหมอพื้นบ้านอย่างง่าย ๆ ถ่ายทอดโดยตรงจากครูสู่ศิษย์ สืบเนื่องมาจากรูปแบบของการเก็บองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านที่มีลักษณะแตกต่างกัน จึงส่งผลให้วิธีการถ่ายทอดความรู้ของหมอ

พื้นบ้านมีลักษณะแตกต่างกัน ดังนั้นบริบทของการถ่ายทอดความรู้โดยการรับมอบตัวเป็นศิษย์ซึ่งหมอพื้นบ้านที่เป็นครูอาจใช้พิธีกรรม หรือใช้แนวทางการได้รับการถ่ายทอดแบบเดียวกับที่ดินได้รับถ่ายทอดมา หมอพื้นบ้านกลุ่มนี้จะมีรูปแบบการเก็บองค์ความรู้ไว้ในรูปความทรงจำ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยการแพทย์พื้นบ้านอีสานและหมอพื้นบ้านอีสาน โดยประการแรกในการศึกษาเกี่ยวกับหมอพื้นบ้านขอให้มีการสังคายนาองค์ความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ประการที่สอง คือ ควรมีการศึกษาพืชพันธุ์สมุนไพรของท้องถิ่นเพราะมีความแตกต่างจากสมุนไพรของภาคกลางทั้งการเรียกชื่อและลักษณะของต้น เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ด้านสมุนไพรท้องถิ่นที่ควรมีในระบบการสอบเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกอบโรคศิลป์สาขาการแพทย์แผนไทยให้ระบบสอบมีความสอดคล้องกับการใช้ความรู้ การเรียนรู้ที่ผูกพันกับสมุนไพรท้องถิ่นด้วย และประการสุดท้ายควรทำการศึกษาบทบาทหมอพื้นบ้านกับการพึ่งพาตนเองของชุมชน การดำรงอยู่ของหมอพื้นบ้านเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจชุมชนและประเทศชาติอย่างไร เพื่อหาแนวทางส่งเสริมสุขภาพชุมชนโดยชุมชนเพื่อชุมชน

ทรงวิทย์ เชื้อมสกล(2542) ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรและการรักษาพยาบาลของม้ง ผลการศึกษาพบว่าชาวม้งส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องสมุนไพรพื้นบ้าน ไม่จำกัดผู้รู้แค่หมอสมุนไพรเท่านั้น ผู้หญิงที่มีอายุชาวม้งส่วนใหญ่จะรู้จักและมีการใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการรักษาอาการป่วยไข้ และมีวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติทั้งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสุขภาพที่ดี และการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติในการรักษาโรค

เสถียร กันทะ(2547) วัฒนธรรมการบริโภคและการแพทย์พื้นบ้านชาวม้ง มิติทางสังคม วัฒนธรรมของการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่าชาวม้งมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่าระบบการแพทย์พื้นบ้านชาวม้งเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงซ้อนของปัจเจก บนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นพื้นฐานในการใช้ชีวิตของชาวม้ง

ศูนย์วิจัยและพัฒนาการแพทย์พื้นบ้านสถาบันราชภัฏเชียงราย(2544) โครงการสังคายนาองค์ความรู้ “หมอเมือง” เพื่อพัฒนาตำราและระบบอ้างอิงของการแพทย์พื้นบ้านล้านนา รายงานนี้กล่าวถึงผลการศึกษาที่พบว่า ชาวล้านนามีวิธีการดูแลสุขภาพที่มีลักษณะเฉพาะมาแต่ดั้งเดิม เป็นองค์ความรู้ที่มีการบันทึกและสืบทอดจากคนรุ่นก่อน นอกจากนี้ชาวล้านนายังมีความเชื่อว่าคนประกอบด้วยกายและจิต และยังมีการกล่าวถึง “ขวัญ” ซึ่งมี 32 ขวัญ ทำหน้าที่ควบคุมการทำงาน

ของกายแต่ละส่วน หากขวัญ กาย และจิตทำงานไม่สัมพันธ์กันก็จะทำให้เกิดการเจ็บป่วยหรือเกิดโรคต่าง ๆ ซึ่งรายงานฉบับนี้ได้กล่าวถึงการแพทย์พื้นบ้านแบบล้านนาว่ามีลักษณะเด่นที่มุ่งเน้นการรักษาแบบองค์รวม คือรักษาทั้งทางกาย จิตใจ ครอบครัวยุทธศาสตร์ สภาพแวดล้อม

อนุพนธ์ สนิท(2545) การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวม้งกับวัฒนธรรมไทย : กรณีศึกษาชาวม้งบ้านหนองหอยใหม่ ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่าลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและสังคมม้งนั้น ยังคงดำเนินตามประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมตามความเชื่อเรื่องผี โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ และมีพิธีกรรมเลี้ยงหรือเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษเป็นประจำทุกปี ซึ่งชาวม้งจะยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมม้งกับวัฒนธรรมไทยนั้นเกิดจากการที่ชาวม้งรุ่นใหม่ได้เข้าไปศึกษาหรือทำงานในเมืองจึงรับเอาวัฒนธรรมไทย (วัฒนธรรมเมือง) เข้าไปในชุมชนของตนเอง เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น แม้ว่าชาวม้งในชุมชนจะยอมรับวัฒนธรรมดังกล่าวได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงรักษา และสืบทอดประเพณีการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษตามแบบอย่างบรรพบุรุษไม่เปลี่ยนแปลง

3. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด มนุษย์เชื่อว่าวิญญาณของทุกคนมาจากสวรรค์แล้วมาเกิดเป็นมนุษย์ เชื่อว่านรกมีไว้สำหรับผู้ทำชั่ว สวรรค์มีไว้สำหรับผู้ทำดี ใครทำชั่วตายไปจะตกนรก ใครทำดีตายไปจะเกิดบนสวรรค์ เชื่อกันว่าหากเห็นดาวตกแสดงว่ามีวิญญาณจากสวรรค์จะมาเข้าท้องเพื่อเกิดใหม่ ถ้าเห็นดาวตกบ้านใครบ้านนั้นจะได้ลูก ก่อนที่จะได้ลูกบางคนฝันว่าได้แก้วแหวนเงินทองหรือได้พระ เมื่อมีการทำนายฝันก็เชื่อว่าจะได้ลูกหญิงหรือลูกชาย เมื่อรู้ว่าจะตั้งครรภ์ก็เกิดความเชื่อเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวหรือวิธีที่จะทำให้ลูกสมบูรณ์ แข็งแรง

ความเชื่อเกี่ยวกับการตาย ความตายเป็นช่วงสุดท้ายของชีวิตที่ทุกคนกลัว และหาคำตอบว่าเหตุใดจึงต้องตายและตายแล้วไปไหน มนุษย์จึงพยายามสร้างความเชื่อเกี่ยวกับการตายหลายประการเพื่อช่วยขจัดความกลัวนั้น ชาวม้งจึงมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตาย

ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพ

ในยุคที่ระบบการแพทย์ยังไม่เจริญก้าวหน้าเช่นในปัจจุบัน วิธีการรักษาโรคหลายวิธีที่ได้ผลตามความเชื่อของกลุ่มชนแต่ละท้องถิ่น และในปัจจุบันชนบางกลุ่มยังมีความเชื่อในการรักษาโรค

ตามความเชื่อเดิมอยู่ เช่น การอยู่ไฟของสตรีหลังคลอดจะช่วยให้อุณหภูมิหัวใจเย็นดี ไม่ทำให้เจ็บป่วยในภายหลัง ความเชื่อของชาวม้งเรื่องการกินผัด

ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อว่าอาการป่วยที่รักษาอย่างไรก็ไม่หายเกิดจากการกระทำของภูติผีหรือวิญญาณ บางคนเชื่อว่าเป็นเพราะกรรมเก่าจึงทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย หรือบางคนเชื่อว่าเมื่อไม่สบายควรไปทำความดี เช่น การสวดมนต์ การทำบุญถวายพระ ทำสิ่งอื่น ๆ ที่เชื่อไปกับความคิดหรือศีลธรรม ทำให้คนไข้สบายใจ อาการป่วยก็จะทุเลาลง⁷

4. แนวคิดเกี่ยวกับสุขภาพ

การแพทย์แผนโบราณ (traditional medicine) เป็นวิธีการในการรักษาโรคแบบโบราณตามวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ การแพทย์แผนโบราณมีมาก่อนที่จะมีการนำวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในงานทางด้านสาธารณสุข ในทางการแพทย์สมัยใหม่บางครั้งอาจใช้คำว่า การแพทย์แผนดั้งเดิม (indigenous) การแพทย์นอกแบบแผน (unorthodox) การแพทย์ทางเลือก (alternative) การแพทย์พื้นบ้าน (folk) การแพทย์กลุ่มชาติพันธุ์ (ethno medicine) การแพทย์ชายขอบ (fringe) หรือการรักษาเยียวยาแบบไม่เป็นทางการ (unofficial medicine and healing)

การแพทย์แผนโบราณได้มีการปฏิบัติตามวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ น้อยบ้างมากบ้าง ซึ่งจะมีชื่อเรียกตามวัฒนธรรมของตน เช่น การแพทย์จีน การแพทย์เอเซีย การแพทย์อัฟริกัน เป็นต้น อีกทั้งการแพทย์แผนโบราณทั่วไปก็จะนิยามความหมายของชีวิตว่า เป็นเอกภาพหรือองค์รวมของร่างกาย ความรู้สึกจิตใจและจิตวิญญาณ โดยการอธิบายว่า การมีสุขภาพที่ดีนั้น เป็นการผสมกลมกลืนกันระหว่างความสุขทางร่างกาย จิตใจ สังคม ศีลธรรมและจิตวิญญาณ โดยเน้นความสำคัญด้านศีลธรรมและจิตวิญญาณ ซึ่งถือว่าเป็นมิติที่สำคัญที่สุดต่อระบบการดูแลสุขภาพของมนุษย์

การแพทย์แผนโบราณเป็นการแพทย์ที่มีมาอย่างยาวนาน จนกระทั่งถึงต้นศตวรรษที่ 19 ในยุคของเรอเนซองส์ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงทางปรัชญาครั้งใหญ่โดยมีการนำเอาปรัชญาวัตถุนิยมทางวิทยาศาสตร์ของสำนักเดการ์ต (Cartesian scientific materialism) เข้ามาใช้ในทุกกิจกรรมของมนุษย์ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติทางสาธารณสุขเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพแบบใหม่ ทำให้เห็นสิ่งต่าง ๆ ภายใต้อาณัติฐานที่นำไปสู่การทดลอง การให้เหตุผลที่เชื่อถือได้ทางสถิติ สามารถคาดการณ์

⁷ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน สถาบันราชภัฏเชียงราย. 2544. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ

สังคายนาองค์ความรู้ “หมอเมือง” เพื่อพัฒนาระบบและตำราอ้างอิงของการแพทย์พื้นบ้านล้านนา. เชียงราย :

สถาบันราชภัฏเชียงราย. หน้า 20.

อนาคตได้โดยการวิจัย และรวบรวมอย่างเป็นระบบ การมองแบบใหม่นี้เป็นการใช้สติปัญญาและเหตุผล แต่ละเลยในเรื่องของความรู้สึกและสัญชาตญาณ (intuition)

วิธีการวัตถุนิยมทางวิทยาศาสตร์ จะแยกปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนออกมาเป็นส่วน ๆ แล้ววิเคราะห์แต่ละส่วน โยงไม่เกี่ยวข้องกัน การวินิจฉัยด้วยวิธีการเช่นนี้จะมองหาสมมุติฐานเพียงอย่างเดียวเช่นในทางเภสัชศาสตร์ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยก็จะใช้วิธีการรักษาที่มีประสิทธิภาพตามอาการระหว่างความรู้ทางการแพทย์กับโรค โดยไม่สนใจในตัวผู้ป่วยว่ามีวิถีชีวิตที่มีความซับซ้อนอย่างไร

การประยุกต์วิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในทางการแพทย์และสาธารณสุขไปสู่การปรับปรุงแก้ไขภาวะเงื่อนไขต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยทางวัตถุ เช่น การติดเชื้อ การได้รับพิษ การบาดเจ็บ โภชนาการอนามัยส่วนบุคคล และอนามัยสิ่งแวดล้อมถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสาเหตุของการเกิดโรค ในทางการแพทย์สถานะเสื่อมทางร่างกายและจิตใจอาจไม่ได้รับความสนใจมากนักทั้งที่ปัจจัยทางพฤติกรรม อารมณ์ความรู้สึกหรือจิตวิญญาณมีความสำคัญ แต่เป็นการยากที่จะพิสูจน์ให้ชัดเจนว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์สามารถนำมาใช้ปรับสภาพเสื่อมเหล่านี้ได้ และทุกวันนี้ก็มีผู้ป่วยด้วยโรคที่เกิดจากความผิดปกติทางจิตมากจนกลายเป็นโรคธรรมดา ปัจจุบันนี้การให้บริการทางการแพทย์และสาธารณสุขสมัยใหม่ยังคงประสบปัญหา จากการศึกษาพบว่าประเทศที่ร่ำรวยเท่านั้นที่สามารถให้บริการทางการแพทย์สมัยใหม่แก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึงแต่ก็มีค่าใช้จ่ายสูงในการเข้ารับบริการ ในทางตรงข้ามประชาชนผู้ยากไร้ซึ่งได้รับสิทธิที่จะเข้าถึงบริการดังกล่าวยังมีโอกาสน้อยที่จะได้เข้ารับบริการทางการแพทย์สมัยใหม่ได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านสิทธิในการรักษาพยาบาลและข้อจำกัดในเรื่องของค่าใช้จ่าย ประชาชนเหล่านั้นจึงต้องแสวงหาทางเลือกที่ถูกกว่า ด้วยการพึ่งพาระบบการแพทย์พื้นบ้านที่อยู่ใกล้กับชุมชนของตนเองมาอย่างยาวนานแล้ว ซึ่งจะเห็นได้ว่าระบบการแพทย์พื้นบ้านมีหลากหลาย ทั้งการแพทย์พื้นบ้านล้านนา การแพทย์พื้นบ้านอีสานและการแพทย์พื้นบ้านชนเผ่า เป็นต้น⁸

5. ระบบการแพทย์พื้นบ้าน

ระบบการแพทย์พื้นบ้านในความเชื่อของชาวม้งไม่ได้มีหน้าที่เพียงการดูแลสุขภาพเท่านั้น แต่มีส่วนสำคัญในการสร้างและผลิตซ้ำอำนาจของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของผี อำนาจของพระเจ้าหรือของบุญกรรม ส่งผลให้ระบบการแพทย์พื้นบ้านมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้เกิด

⁸ พชรินทร์ วิจิตรอลงกรณ์และคณะ. 2549. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการพัฒนารูปแบบการศึกษาการฟื้นฟูและส่งเสริมองค์ความรู้การแพทย์พื้นบ้านอีสานกรณีการมีส่วนร่วมของหมอพื้นบ้านกับชุมชน จ.อุบลราชธานี. อุบลราชธานี : เสมสิกขาลัยอุบลราชธานี. หน้า 7-8.

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างความสัมพันธ์แบบใกล้ชิด ช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชนและต่างชุมชนด้วย⁹

หมอพื้นบ้านที่เชี่ยวชาญจะต้องรอบรู้ในเรื่องป้าธรรมชาติของต้นไม้และองค์ประกอบของระบบนิเวศอื่นๆ จนสามารถนำมาประกอบเป็นส่วนของยาได้ ป้าเป็นแหล่งกำเนิดอำนาจที่สำคัญของชุมชน ซึ่งปรากฏในลักษณะของสัญลักษณ์ผีประเภทต่าง ๆ และอำนาจดังกล่าวนี้มีอิทธิพลทำให้เจ็บป่วย และการช่วยทำให้หายเจ็บป่วย ทั้งเป็นอำนาจโดยตรงของผีจากป้า การถ่ายโยงความเชื่อของคนในลักษณะอำนาจของผีส่วนอื่น ๆ เช่น ผีบรรพบุรุษ ซึ่งล้วนตั้งอยู่บนฐานความเชื่อเดียวกัน เป็นที่มาของระบบคุณค่าและอำนาจของชุมชนเดียวกัน¹⁰

มานิตา ชมเปาะ (2539) ได้ศึกษาเกี่ยวกับประโยชน์ของสมุนไพรของชาวเขาเผ่าละว้า ในจังหวัดน่าน พบว่าชาวเขาเผ่านี้ได้นำสมุนไพรมาใช้เป็นยารักษาโรคในชีวิตประจำวัน พืชที่นิยมใช้กันมากคือ มะเฟืองซึ่งใช้ต้มน้ำดื่มแก้ท้องเสีย สาบเสือใช้สำหรับพอกบาดแผล ดิงูใช้สำหรับต้มน้ำดื่มแก้ท้องร่วง ไพลใช้เหง้าฝนน้ำดื่มแก้ท้องเฟ้อ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกมลพร สงมี (2543) ที่ได้ศึกษาเรื่องการถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีผลต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางกายภาพและการพึ่งตนเอง ที่อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน จากการศึกษพบว่าในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และมีการใช้สมุนไพรเพื่อดูแลสุขภาพโดยถ่ายทอดความรู้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แบ่งเป็นสองระดับ ได้แก่ ระดับปัญญา คือระบบความเชื่อและคุณค่าที่สืบทอดต่อกันมาผ่านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาภายในวัฒนธรรมในชุมชน และระดับปฏิบัติการซึ่งเป็นการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านที่ได้ปรับประยุกต์ใช้ ส่วนวิธีการใช้ การเสาะแสวงหา การแปรรูปตลอดจนการนำประโยชน์จากสมุนไพรใช้นั้นมีการถ่ายทอดผ่านความเชื่อ พิธีกรรมและจารีตประเพณี

นอกจากนี้ งามใจ พรหมไชย (2539) พบว่าความรู้ในการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพรส่วนมากสืบทอดมาจากคนในครอบครัวที่บรรพบุรุษเป็นหมอพื้นบ้านของชุมชนมาก่อน แต่ปัจจุบันหมอพื้นบ้านนั้นวันจะน้อยลงไปทุกที เด็กเยาวชนสมัยใหม่ให้การยอมรับยาสมุนไพรน้อยกว่าผู้ใหญ่ เนื่องจากคนเหล่านั้นให้การยอมรับในการรักษาพยาบาลโดยแพทย์สมัยใหม่มากกว่า และสอดคล้องกับ สุวรรณี ไชยชนะ (2547) ที่ได้ศึกษากระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรชุมชนปากกญอ ที่บ้านหนองหลัก อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดลำพูน พบว่าภูมิปัญญาด้านการจัดการความหลากหลายของพืชสมุนไพรเป็นการใช้ระบบความเชื่อ ค่านิยม

⁹ เลิศชาย ศิริชัย และอุดม หนูทอง. 2544. กว่าจะมาเป็นแพทย์พื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์. หน้า 46.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน. หน้า 48.

และระบบอาวุโส เป็นกลไกทางสังคมในกระบวนการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ ความเข้าใจและวิธีการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นที่เคยมีหรือมีอยู่ในชุมชน ซึ่งการจัดการนั้นดำเนินการโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการเรียนรู้ การถ่ายทอด และการสืบทอดภายในครอบครัวจากบิดามารดาสู่ลูกหลาน จากหมอพื้นบ้านสู่ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย จากผู้ป่วยหรืออดีตผู้ป่วยไปยังคนอื่น ๆ ในชุมชน

